

De betekenis van Hubert Gerhard voor de Zuid-Duitse Beeldhouwkunst

Pieter Vis studentnummer 6132294

Master Kunstgeschiedenis

Leerstoelgroep Kunstgeschiedenis van de
nieuwere tijd

Universiteit van Amsterdam

10-2-2011

De betekenis van Hubert Gerhard voor de Zuid-Duitse Beeldhouwkunst

Een onderzoek naar Gerhards invloed op de Zuid-Duitse stijlontwikkeling in de zeventiende eeuw

Inhoudsopgave

1	Inleiding	2
2	Korte biografie van Hubert Gerhard.....	2
3	De culturele nalatenschap van Gerhard	4
4	Kunstenars, beïnvloed door Hubert Gerhard	5
4.1	Hans Krumper.....	5
4.2	Hans Reichle	6
4.3	Caspar Gras	8
4.4	Over kleine sculpturen	9
5	Conclusies	10
	Literatuur	11
	Bijlage A. Italiaanse invloeden op Gerhards werk	12
	Bijlage B Vergelijking Hans Krumper en Hubert Gerhard	13
	Bijlage C Caspar Gras	15
	Bijlage D Hans Reichle	17
	Bijlage E Kleine niet toegeschreven sculpturen omgeving Gerhard?	19

Docenten: Dr. Arjan de Koomen, Universiteit van Amsterdam
Prof.Dr. Frits Scholten, Vrije Universiteit

Afbeeldingen titelpagina

Mozes, 1581-1584 Hubert Gerhard en Carlo di Cesare, brons verguld, H21,9, Victoria & Albert Museum, London

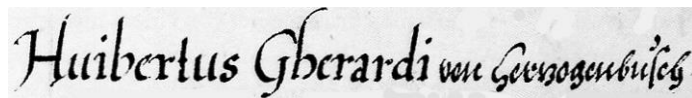
Maximiliaan III en St Joris, brons 182 cm, ca 1608, St Jacobskirche, Innsbruck, Hubert Gerhard

1 Inleiding

Hubert Gerhard, afkomstig uit 's Hertogenbosch, heeft vermoedelijk het ambacht geleerd bij de Florentijnse en Nederlandse beeldhouwer Giambologna. Daarna is Gerhard met Carlo di Cesare naar Zuid-Duitsland gegaan om aldaar te werken voor verscheidene opdrachtgevers als Fugger in de omgeving van Augsburg en het hertogelijk hof in München. De Bossche beeldhouwer werkte vooral met materialen als terracotta en brons en maakte zowel klein plastiek als majestueuze beelden en beeldengroepen. Over de ontwikkeling van zijn stijl wordt gesteld dat deze de overgang laat zien van de vormtaal van de Renaissance naar die van de vroegbarok. Gerhard liet een omvangrijk en zeer gevarieerd oeuvre na, waarbij zijn grote fontein in Augsburg en München er voor zorgden dat hij gedurende zijn leven grote bekendheid genoot onder belangrijke adellijke opdrachtgevers. Des te opmerkelijker is het dat hij na zijn dood vrij snel in de vergetelheid raakte. Toch is de vraag relevant in hoeverre de beeldhouwwerken van Gerhard invloed hebben gehad op de Zuid-Duits beeldhouwkunst. Dit laatste kan mede getoetst worden aan de vraag of Gerhards beelden andere kunstenaars geïnspireerd hebben.

2 Korte biografie van Hubert Gerhard¹

Tot 1581 is weinig bekend over het leven van Hubert Gerhard, in een Augsburgs document van 1590 wordt *Huibertus Gherardi von Herzogenbusch* genoemd.

Zijn broer Heinrich zou uit Gorkum stammen. In de Bossche en Gorkumse archieven is echter geen spoor te vinden van de familie Gerhard. Huberts

geboortjaar is geschat op 1550 omdat hij in 1605 als oude man bestempeld werd.² Waar hij zijn opleiding heeft gehad is niet bekend; Den Bosch is niet waarschijnlijk omdat daar weinig en nauwelijks bekende beeldhouwers woonden. Als mogelijke leermeester wordt muntmeester en beeldhouwer van bronzen sculpturen Jacques Jonghelinck genoemd, maar ook de werkplaats van Cornelis Floris kan de eerste leerschool voor Hubert Gerhard geweest zijn. In 1581 was er een betaling aan Hubert Gerhard door de Hollandse (hof)goudsmid Jacques Bylivelt in Florence. Bylivelt was een vooraanstaande goudsmid, die voor De Medici werkte. Dit document is eigenlijk het enige bewijs dat Gerhard in Italië geweest is. Toch is het aannemelijk dat de Bossche beeldhouwer Giambologna goed gekend heeft (en misschien in diens Florentijnse atelier gewerkt heeft) omdat deze toen al fameuze Nederlandse kunstenaar samen met Bylivelt een spilfunctie vervulde in de onderlinge contacten met kunstenaars, afkomstig uit de lage landen. Gerhards latere levensgrote werken in terracotta en brons en onderwerpkeuze verraden een sterk Italiaanse invloed. Een andere, indirecte aanwijzing voor Gerhards aanwezigheid in Italië is Gerhards schriftelijke afwijzing van een aanstelling bij het hof van Keizer Rudolf II uit Praag, waarin Gerhard Adriaen de Vries aanbeveelt en hem een oude vertrouwde metgezel noemt³. Van De Vries staat wel vast dat hij een leerling van Giambologna was.

Christoph Fugger, telg van een puissant rijke koopmansfamilie in Augsburg, overleed in 1579. De erven besloten tot het doen vervaardigen van een brons verguld epitaaf. Van de werkzaamheden is een administratie bewaard gebleven waaruit betalingen aan Carlo di Cesare del Palagio (*Carlo Ballas*, van 1581-1583) en aan Hubert Gerhard (*Roberto Gerardi* in 1582) blijken. Voor de Fuggers zouden beide kunstenaars ook nog terracotta figuren vervaardigen voor het familiekasteel in Kirchheim.

In 1579 volgde hertog Wilhelm V van Beieren zijn overleden vader op en wilde het culturele aanzien van het hof drastische veranderen. Hij was zeer geïnteresseerd in de Noord-Italiaanse en de Florentijnse cultuur in het bijzonder en trok verscheidene belangrijke voor De Medici's hofhouding werkzame kunstenaars aan zoals de schilders Friedrich Sustris en Peter Candid (ook bekend als Peter

---

¹ Ontleend aan Diemer, D., Hubert Gerhard und Carlo di Cesare del Palagio : Bronzeplastiker der Spätrenaissance, Berlin 2004

² Dit impliceert dat Carlo del Palagio, wiens geboortjaar wel bekend is en met wie Gerhard intensief heeft samengewerkt, 12 jaar ouder zou zijn. Mogelijk is Gerhard nog iets eerder dan de aangenomen 1550 geboren.

³ "ein alter vertrauter gesell, von langer zeit hero gewesen", *ibid.* p.24

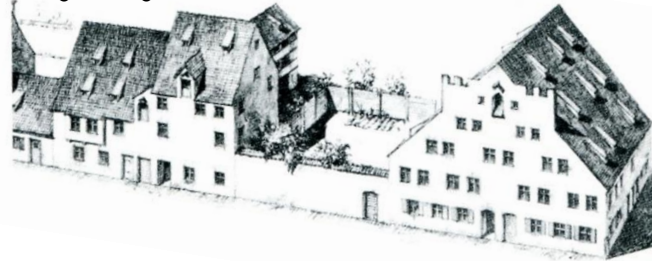
de Witte) en de beeldhouwer/decorateur Carlo di Cesare (1538-1598). In deze liet hij zich raden door Hans Fugger, die hem niet alleen financieel maar ook cultureel ondersteunde door de hertog "zijn" kunstenaars aan te bieden.

Voorals Sustris (ca 1540-1600) heeft grote invloed uitgeoefend op de kunst van het Münchener hof. Zijn maniëristische ontwerpen, vastgelegd in een veelvoud van bewaard gebleven tekeningen, bestrijken een groot gebied aan kunstuitingen zoals schilderijen, sculpturen, wandschilderingen, glazen voorwerpen. Sustris ontwierp en begeleidde vele kunstprojecten, maar voerde zelf weinig werken uit.⁴ Dit betekende ook voor Hubert Gerhard dat hij voor het hof uit moest gaan van de tekeningen van de daartoe gemachtigde Friedrich Sustris⁵.

Wilhelm V had grote bouwplannen zoals de bouw van de Michaelskirche en de uitbreiding van de residentie in München. Dit gaf Gerhard de kans om een groot aantal werken uit te voeren en hij kreeg na 1584 een vaste aanstelling als hofbeeldhouwer. In deze periode ontstonden grote terracotta beelden van engelen en apostelen en een ruim vier meter hoge bronzen satan-dodende aartsengel Michael die de ingang van de Michaelskirche siert. Voor de tuinen van de Residentie maakte Gerhard naar ontwerp van Sustris *Perseus met de onthoofde Medusa* en een *Personificatie van Bavaria*.

Het verschaftte Hubert Gerhard zoveel werk – ook al omdat de toren van de Michaelskerk ingestort was, waardoor de helft van zijn beelden verloren gingen - dat hij met zijn Nederlandse vrouw Magdalena in 1590 een fors huizencomplex vlakbij de Michaelskerk kon kopen. Vermoedelijk heeft hij daar ook zijn werkplaats gevestigd.

Figuur 1 Woning en werkplaats Hubert Gerhard, Damenstiftstrasse, München

Bekendheid zou de Bossche beeldhouwer krijgen door zijn creaties van grote fonteingroepen: Hertog Ferdinands ruitfontein (1584/86), waarvan een aantal beelden is overgebracht naar de residentie, de *Wittelsbacherbrunnen*. Van 1590 tot 1595 volgde de *Mars, Venus en Amor* fontein in Kirchheim en zijn meest bekende beeldengroep is de *Augustusfontein* (1589-93) in Augsburg.

In 1597 trad hertog Wilhelm V al of niet vrijwillig af en werd opgevolgd door zijn zoon Maximiliaan. Hoewel de troonsopvolging geleidelijk verliep - Maximiliaan was al enige jaren tevoren belast met staatszaken - had de Beierse staat grote schulden. Maximiliaan moest ernstig bezuinigen, wat ook gevolg had voor de kunst (kennelijk zoals toen al gebruikelijk). Gerhards dienstverband bij het Münchener hof eindigde in 1598, maar een nieuwe aanstelling zou niet al te lang op zich laten wachten.

Maximiliaan III, groot- en Duitsmeester⁶ en stadhouder van Tirol, wilde de residentie van de Duitse orde in Mergentheim verbouwen tot een vorstelijk paleis, waartoe een kapel aangebouwd moest worden. Maximiliaan slaagde erin – in tegenstelling tot zijn broer Rudolf II die door Gerhard beleefd afgewezen werd - om de Nederlandse beeldhouwer aan te stellen. De Oostenrijkse vorst moest zich wel in enige bochten⁷ wringen om zijn broer niet voor het hoofd te stoten.

Figuur 2 Maximiliaan III van Oostenrijk

⁴ Maxwell, S. The Pursuit of Art and Pleasure in the Secret Grotto of Wilhelm V of Bavaria, *Renaissance Quarterly*, Vol. 61, No. 2 (Summer, 2008), p. 425.

⁵ Feitelijk werd in een decreet van Wilhelm V Sustris beknot in zijn bevoegdheden. Hij mocht zich niet meer bezighouden met geldzaken, aanschaf verfmateriaal en het eigenmachtig geven van opdrachten. Maar in hetzelfde decreet staat dat hij verantwoordelijk werd gehouden voor alle ontwerpen, zie Diemer, D., *Hubert Gerhard und Carlo di Cesare del Palagio : Bronzeplastiker der Spätrenaissance*, Berlin 2004, p. 106.

⁶ De broer van Gerhards vrouw was ook lid van de Duitse orde, wellicht dat Huberts aanstelling hiermee van doen had.

⁷ Maximiliaan schreef naar Rudolf dat Gerhard alleen metalen objecten wilde maken, wat niet de waarheid was. Toen Rudolf later vernam wat Gerhard in Mergentheim tot stand had gebracht wilde de keizer enkele beelden naar Praag laten sturen wat ook gebeurd is.

Gerhard vervaardigde van 1599 tot 1602 een serie van Apostelen, half groot, in terracotta. Daarnaast maakte hij voor het hoofdaltaar in relatief korte tijd negen bronzen figuren, die helaas verloren zijn gegaan. Ook nam Gerhard een leerling aan, Caspar Gras, zoon van een Mergentheimse goudsmid.

Vanaf 1602 was Gerhard in Innsbruck werkzaam met als voornaamste opdracht het maken van een grafmonument voor Maximiliaan III. Hoewel de sculpturen al in 1608 gereed waren duurde het nog tot 1619 voordat Caspar Gras het monument af kon maken. Hubert Gerhard kreeg kennelijk weinig opdrachten meer, vroeg in 1613 om ontslag en keerde terug naar München.

In zijn laatste jaren is er nauwelijks werk bekend van de oude beeldhouwer. Gerhard heeft nog een beeldengroep voor een grotfontein gemaakt: *St Eustachius met een hert en honden* voor Hertog Albrecht. In 1620 overleed hij, circa 70 jaar oud in München, van zijn graf is niets bekend.

3 De culturele nalatenschap van Gerhard

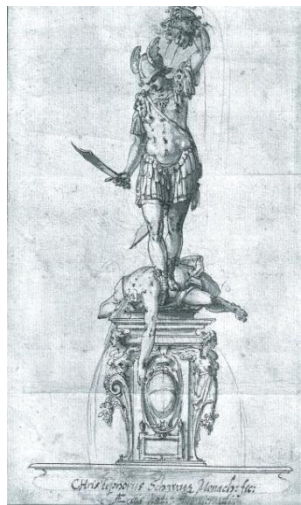

Hubert Gerhard heeft niet alleen een opvallend omvangrijk maar ook opmerkelijk gevarieerd oeuvre achtergelaten voor wat betreft gebruik aan materiaal. Gedurende zijn werkzaamheden voor de Fuggers en het Münchener hof maakte hij vier monumentale fonteinen met dito sculpturen, 15 terracottafiguren, 50 levensgrote terracottabeelden en de bekende aartsengel Michael voor de Sint Michaelskerk en voor de residentiële tuinen grote bronzen figuren. Voor het graf van Wilhelm V werd met Carlo di Cesare enkele levensgrote bronzen beelden geproduceerd zoals de gewapende wachters en de Maria met kind, die later op een zuil op het Mariaplein in München geplaatst werd. Daarnaast heeft Gerhard vele kleinere sculpturen vervaardigd zoals de bronsvergulde figuren voor het Fuggerepitaaf en de serie in Mergentheim.

Er zijn geen tekeningen overgeleverd van de hand van Hubert Gerhard, wat niet wil zeggen dat hij deze niet voor zijn beelden maakte. Dit geldt wel voor Friedrich Sustris, van wie vele ontwerptekeningen bewaard zijn gebleven, ook voor diens schetsen voor de sculpturen van Gerhard.

Figuur 5 Perseus, Cellini, ca 1550, Piazza della Signoria, Florence

Figuur 5 Friedrich Sustris
Ontwerp Perseusbronnen

Figuur 5 Perseusbronnen Hubert
Gerhard , 1585-90

Dat de keuze van het hertogelijk hof van Wilhelm V voor de Italiaanse stijl en Friedrich Sustris in het bijzonder een grote invloed had op het werk van Hubert Gerhard is onmiskenbaar blijkt onder meer uit de vervaardiging van de bronzen Perseus in de grottentuin van de residentie (zie Figuur 5).

Sustris heeft zich klaarblijkelijk laten leiden door Cellini's beeld dat hij gezien moet hebben gedurende zijn opleiding bij Vasari in Florence. Gerhard heeft Sustris' ontwerp nauwkeurig gevolgd, wat geen eenvoudige zaak was als hij vanuit een kleine tweedimensionale tekening moest werken. De meeste sculpturen van Gerhard voor het Münchener hof, zijn grotendeels ontsproten aan de ideeën van de talentvolle en eierzuchtige Friedrich Sustris, die geschoold was in het Florentijnse Manierisme.

In zijn werk bleef Gerhard Florentijnse vormen en onderwerpen gebruiken, die vooral geïnspireerd zijn door Italiaanse kunstenaars uit de Renaissance, zoals Giambologna (zie bijlage A). Gerhards beelden zijn herkenbaar aan de uitdrukkingvolle grote ogen, forse haarlokken of baardgroei, ver

overhangende oogleden en sterk geplooid kleding, die niet erg realistisch dwars over het lichaam valt (bespaart het strak modelleren van het lichaam). Dit zijn ook kenmerken van het Noord-Italiaans manierisme, dat tot 1580 nauwelijks voorkwam in Zuid-Duitsland.

De stilistische ontwikkeling van Gerhard is opmerkelijk constant gebleven: een immer hoge kwaliteit, precies in afwerking, gevoel voor detail, maar ook weinig experimenteel. Wel kan gesteld worden dat het theatrale in het begin van zijn loopbaan geleidelijk overgaat in een zekere rustige meer cerebrale manier van voorstellen.

Hoewel Gerhard na zijn dood in 1620 vrij snel werd vergeten⁸ is het interessant om na te gaan in hoeverre deze kunstenaar invloed heeft uitgeoefend op de Zuid-Duitse beeldhouwkunst in de zeventiende eeuw.

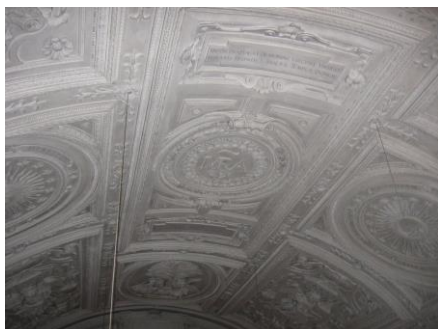
4 Kunstenaars, beïnvloed door Hubert Gerhard

De meest directe invloed die een kunstenaar kan hebben op de beeldhouwkunst die na hem komt is het opleiden van leerlingen. Gerhard heeft ateliers gehad in Kirchheim, Augsburg, München en Mergentheim, maar wij weten weinig van inrichting, werkwijze en personele invulling van die werkplaatsen⁹. Wel is in een tweetal documenten, afkomstig van het Münchener hof, een opsomming gegeven van Gerhards leerlingen: Georg Müller, Hans Krümper, Hans Reichling (vermoedelijk Hans Reichle), en Georg Kannzel.¹⁰ Uit de Mergentheimse periode komt de naam van Caspar Gras als leerling naar voren. Van Müller en Kannzel zijn geen gegevens overgeleverd, de overige leerlingen zijn bekende beeldhouwers geworden.

4.1 Hans Krümper

Een van de eerste leerlingen was Hans Krümper ¹¹ (ca 1570-1634), die in 1584 in dienst kwam bij het Münchener Hof als leerling bij Hubert Gerhard. Hans Krümper was geboren in Weilheim, waar families van hout- en ivoorsnijders woonden. Ook zijn vader Adam was houtsnijder en in dienst bij Willem V; de jonge Krümper trouwde in 1592 met een dochter van Friedrich Sustris, niet nadat hij twee jaar eerder een studiereis naar Italië mocht maken. Ook Krümper kwam in 1594 te werken in een vast dienstverband bij het hof van Wilhelm V, maar dat kwam al na vier jaar ten einde wegens de abdicatie van de hertog.

Als leerling heeft hij gewerkt aan de nieuwe vleugels van de residentie (stucwerk) en vermoedelijk aan de terracottafiguren voor de Michaelskirche. Krümper kreeg als vanzelfsprekendheid mee de veelzijdigheid aan technieken, die Gerhard eigen was: stucwerk, was en brons en ontwerpen voor goudsmeedwerk. Maar het belangrijkste wat hij van Gerhard leerde was toch het modelleren, het creatieve onderdeel van het beeldhouwen.¹² Een van zijn belangrijkste werken is de cenotaaf voor Ludwig IV met portretbeelden van Wilhelm V en Albrecht IV, waarin overigens de knielende wachters gemaakt zijn door Hubert Gerhard en Carlo di Cesare.

Figuur 6 Reliëfs tongewelf hofkapel, Hans Krümper, 1607, Residentie München

Van 1598 tot 1609 verrichtte de jonge beeldhouwer werkzaamheden voor Wilhelm V, die hem uit zijn privévermogen betaalde. Krümper kreeg pas in 1609 weer een vaste aanstelling bij het hof, nu bij hertog Maximiliaan I. In feite volgde hij de hofschilder Werl op, waardoor hij in de administratie van het hof als schilder verantwoord werd. Toch heeft hij als beeldhouwer vele beelden in casu talrijke reliëfs en wanddecoraties voor de Residentie gemaakt.

Na Sustris' dood in 1599 veranderde de hofstijl, waarbij Hans Krümper een belangrijke rol vervulde als ontwerper. De vormen werden zwaarder, de schilderijen bont en donker.¹³

Ook was Krümper verantwoordelijk voor de verplaatsing van

⁸ De kunstenaars die aan het hof van München verbonden waren, hadden niet zo veel aanzien als die van bijvoorbeeld het hof van De Medici. De Münchener vorsten vonden het kennelijk minder belangrijk om ruchtbaarheid te geven aan de namen van de kunstenaars; zie Diemer, D., *Hubert Gerhard und Carlo di Cesare del Palagio : Bronzeplastiker der Spätrenaissance*, Berlin 2004 p. 391.

⁹ Ibid. p.148.

¹⁰ Ibid. Band II p.26.

¹¹ Ook genoemd Krümper, Krumpper, Krumpter en Hans von Weilheim.

¹² Diemer, D., 'Hans Krümper', in Glaser, H., *Wittelsbach und Bayern*, München 1980 p. 279.

¹³ Ibid. p.290.

de *Patrona Boiariae* (Figuur 25) naar de tempel in de Hofgarten en de veranderingen daaraan in 1623 toen Maximiliaan de keurvorstelijke waardigheid verwierf. Ook kreeg Krumper al vroeg te maken met architectonische opdrachten, waaronder zelfs een kleine votiefkerk. Als architect was hij o.a. werkzaam in de Frauenkirche waar hij de zogenaamde Bennobogen ontwierp en ook de altaarstukken voor zijn rekening nam. Het is niet precies bekend wanneer en of zijn aanstelling bij het hof van Maximiliaan I beëindigd werd omdat de administratie tussen 1620 en 1641 ontbreekt met uitzondering van 1630, waarin Krumper overigens niet genoemd wordt. In mei 1634 stierf de meesterbeeldhouwer, architect en ontwerper.

Tot Krumpers belangrijkste werken behoren de personificaties van de vier jaargetijden in de grottentuin van de Residentie, de kardinale deugden aan de façades van de Residentie, grafmonumenten voor kardinaal Philipp Wilhelm in de Dom van Regensburg, voor de componist Orlando di Lasso, voor de lijfarts van de hertog Dr. Jakob Burchard en zijn echtgenote.

Vooral zijn bronzen sculpturen vertonen een opmerkelijke stijlvastheid, die mede veroorzaakt werd door het feit dat de meeste van zijn bronzen werken in een relatief korte periode ontstaan zijn nl. van 1608-1620. Maar ook omdat hij – evenals zijn leermeester Gerhard – weinig experimenteerde.¹⁴

Als verschillende sculpturen van de (ex)leerling met die van zijn leermeester vergeleken worden (zie bijlage B) meent Dorothea Diemer dat Krumper weinig stilistische overeenkomsten met Gerhard vertoont. Diemer noemt de vriendelijk ogende ronde gezichten van de door Krumper gemaakte beelden als belangrijkste verschil, een stijl die meer algemeen bij de Weilheimse hout- en ivoorsnijders voorkwam.¹⁵

Aan de hand van afbeeldingen in de bijlage B is deze mening niet eenduidig te ondersteunen, integendeel, ik zie vrij duidelijke parallellen in stijl. Wellicht dat de werkelijkheid een beter gekwalificeerd oordeel mogelijk maakt of dat de gekozen voorbeelden eerder uitzondering dan regel vormen. Karl Feuchtmayr meent dat Krumpers latere werken zich onderscheiden van Gerhard¹⁶, wat overigens ook te maken kan hebben met de verandering in hofstijl na de dood van Sustris.

In elk geval heeft Krumper het modelleren en het gebruik van een diversiteit aan materialen en technieken bij Gerhard geleerd.

4.2 Hans Reichle

Een andere leerling van Gerhard is Hans Reichle geweest. Reichle, geboren tussen 1565-1570 in Schongau (Ober-Bayern), heeft waarschijnlijk ook in zijn geboorteplaats de eerste opleiding gehad. Zijn vader was meubelmaker en houtsnijder en onder zijn opdrachtgevers bevond zich aartshertog Ferdinand, graaf van Tirol.¹⁷ In 1586 is hij werkzaam bij Gerhard en in 1588 wordt Reichle genoemd als medewerker van Giambologna. Hij heeft deze Italiaans-Nederlandse beeldhouwer geassisteerd in de vervaardiging van het bronzen ruitersbeeld van Cosimo I de Medici. De jonge Reichle is bij Giambologna een van de meest talentvolle leerlingen.

In 1595 keert Reichle terug naar München, aangetrokken door een groot project: een groot grafmonument voor Wilhelm V van Beieren in de Michaelskirche. De aartshertog had Giambologna verleid tot de verkoop van een monumentale bronzen crucifix. Reichle zelf maakt een treurende Maria Magdalena, ook ontworpen door Sustris, die onder aan het kruis werd toegevoegd.

In het daaropvolgende jaar krijgt Reichle een aanstelling bij kardinaal-bisschop Andreas van Habsburg in Brixen (Tirol), waar hij 44 terracotta beelden van Habsburgse voorouders moest maken. Dit project werd voltooid in 1608. De beelden, waarvan het merendeel naar de Residentie is gegaan, zijn inmiddels verspreid. De stijl is enigszins plomp en heeft geen enkele overeenkomst met het Florentijnse maniërisme. Dit wordt waarschijnlijk veroorzaakt door de gravures van Francesco Terzio, hofschilder van Ferdinand van Tirol, die Reichle als uitgangspunt heeft genomen, zie Figuur 8.¹⁸ Reichle heeft in

---

¹⁴ Ibid. p. 297.

¹⁵ Zie Diemer, D., *Hubert Gerhard und Carlo di Cesare del Palagio : Bronzeplastiker der Spätrenaissance*, Berlin 2004, p. 394.

¹⁶ Als er seine reifen Bildwerke schuf, hatte er sich bereits mit der Kunst Gerhards in einer sehr persönlichen Weise auseinandergesetzt, zie Feuchtmayr, K., 'Krumpfer, Hans', in Thieme Becker, 1928.

¹⁷ Diemer, D., 'Hans Reichle', in Turner, J., *The Dictionary of Art*, 1996 p. 103.

¹⁸ *Imagines Domus Austriacae*, een serie van achteenvijftig prenten, die vierenzeventig leden van de Habsburgse familie voorstellen. Zie Raddcliffe, A., 'The Habsburg Images: Cigoli, Terzio and Reichle', *The Burlington Magazine* Nr. 128 nr 995 (1986), p.109.

Brixen nog meer grote werken gemaakt, zoals drie grote terracotta heiligen en een fontein, deze zijn echter helaas verloren gegaan.

Figuur 8 Ferdinand I, Francesco Terzio, 1558-1574.
inkt met wassingen, nr 3 uit *Imagines Domus
Austriacae*

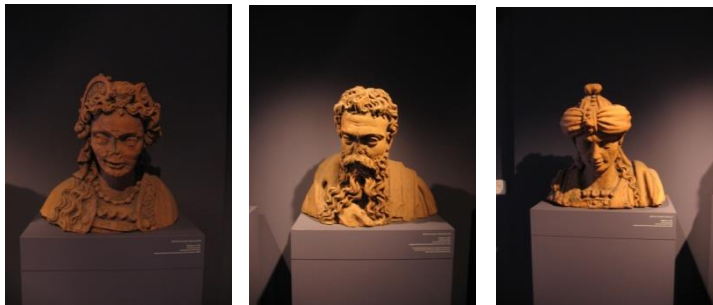

Figuur 8 Koning Childebert, Hans
Reichle, ca 1600, terracotta, Hofburg
Brixen

Tussentijds heeft Reichle nog een opdracht in Florence aangenomen: een reliëf voor de deuren van de Pisa Kathedraal.

Van 1603 tot 1607 werkt Reichle in Augsburg, waar hij dubbelepitafen met reliëfs in terracotta maakt. Zijn meeste bekende werk is echter de bronzenbeeldengroep voor de voorgevel van het Augsburgse arsenaal, *aartsengel Michael overwint Lucifer*. Het beeld doet herinneren aan dat van Hubert Gerhard, hoewel Reichle onmiskenbaar een eigen stempel op het ontwerp heeft gedrukt. De engel is gedrongen van gestalte, meer triomferend dan strijdend en de satan minder demonisch dan bij Gerhard. Zijn tweede grote opdracht in Augsburg is een crucifixgroep voor de *Ulrich-und-Afra-basiliek*. Het ontwerp is gebaseerd op het kruisbeeld van Giambologna, waaraan hij al een treurende Maria Magdalena had toegevoegd. In Augsburg breidt hij de beeldengroep nog uit met een Maria- en een Johannesbeeld (zie Figuur 39).

Onduidelijk maar waarschijnlijk¹⁹ is de toeschrijving aan Reichle van een serie van grote terracottabeelden van heiligen, die in 1873 bij een restauratie van de kerk verbrijzeld werden.²⁰ Alleen een vijftal koppen en een torso zijn beschadigd overgeleverd.

Figuur 9 Terracottabeelden van heiligen, Hans Reichle, 1605,
Maximiliaanmuseum Augsburg

¹⁹ Volgens Diemer, maar in het Maximiliaanmuseum wordt ondubbelzinnig de naam van Reichle genoemd.

²⁰ Brinckmann, A. E., *Süddeutsche Bronz Bildhauer des Frühbarocks*, München 1923 p.13.

Een interessant beeld is de reusachtige bronzen adelaar (zie Figuur 44) - waarvan nog een ontwerp-tekening uit 1605 bestaat - die Hans Reichle gemaakt heeft voor het dak van een nieuw gebouwde douanekantoor in Augsburg,

In 1607 vertrok Hans Reichle weer naar Brixen waar hij tot zijn dood in 1642 verbleef. Hij voltooide zijn serie van Habsburgse voorouders, maar wijdde de rest van zijn leven voornamelijk aan architectuur. Hij slaat diverse belangrijke opdrachten voor sculpturen af, adviseert en ziet toe op bouwprojecten en wegenconstructies. Hij krijgt dan ook een aanstelling als hofarchitect tot aan zijn overlijden.

Het is te betreuren en ook niet goed te begrijpen waarom deze zeer talentvolle kunstenaar zo abrupt zijn carrière als beeldhouwer onderbrak.

Hans Reichle is onmiskenbaar gevormd door zijn zevenjarige leerlingenschap bij Giambologna en in mindere mate bij Hubert Gerhard. Dit impliceert dat zijn eerste werken een Italiaans Maniëristische stijl vertonen, behoudens de serie terracotta beelden van Habsburgers in Brixen, die nogal onkarakteristiek is voor Reichle's oeuvre. Reichle ontwikkelde zich verder, maar zoals in Bijlage D gedemonstreerd, is er nog steeds een duidelijke verwantschap met Hubert Gerhard. Op zich is dit niet verwonderlijk aangezien beide beeldhouwers geschoold zijn in de Florentijnse traditie.

Volgens Weihrauch hebben zowel Reichle als Gerhard grote invloed uitgeoefend op de kunst van de Contrareformatie.²¹

4.3 Caspar Gras

De Oostenrijker Caspar Grass (1584/85 - 1674), geboren in Mergentheim, werd aanvankelijk door zijn vader opgeleid als goudsmid. Als vijftienjarige kwam hij in dienst bij Maximiliaan III van Oostenrijk en leert Hubert Gerhard kennen. Caspar wordt in 1602 leerling bij de Bossche beeldhouwer, die op dat moment werkzaam was in Mergentheim, maar al spoedig samen met twee leerlingen en een gezelschap naar Innsbruck afreisde om aldaar een grafmonument voor Maximiliaan III te maken. Na het vertrek van Gerhard uit Innsbruck in 1613 begint Caspar Gras zelf sculpturen te vervaardigen. Overigens wordt aan Gras ook een serie terracottafiguren toegeschreven, die Habsburgse vorsten en vorstinnen voorstellen. Hij zou deze in zijn gezellentijd gemaakt kunnen hebben.

Figuur 10 Grafmonument Maximiliaan III en St Joris
Bronz 182 cm, ca 1608 -1619 St Jacobskirche, Innsbruck
Hubert Gerhard en Caspar Gras

Gruisige tijd is gedacht dat het grafmonument van Maximiliaan III door Caspar Gras is gemaakt. De bronzen figuren voor de hertog, Sint Joris en de draak zijn al in 1608/09 ontstaan en doen qua stijl meer aan Gerhard denken. De toeschrijving aan de Bossche beeldhouwer wordt tegenwoordig meer geaccepteerd.²² Toch wordt Gerhard niet vaak genoemd als ontwerper van dit monument.²³ De met blad- en dierdecoraties versierde getordeerde zuilen en de treurende putti zijn door Caspar Gras ontworpen; het monument is voltooid in 1619.

---

²¹ Weihrauch, H. R., *Europäische Bronzestatuetten : 15.-18. Jahrhundert*, Braunschweig 1967 p.260.

²² Diemer, D., *Hubert Gerhard und Carlo di Cesare del Palagio : Bronzeplastiker der Spätrenaissance*, Berlin 2004 p.370-374

²³ Zie bijvoorbeeld de homepage van de Domkerk St Jakob <http://www.dibk.at> of de website over de Innsbrucker Sehenswürdigkeiten www.die-seite.at/sight/dom.php

Figuur 11 Leopoldsbrunnen— detail,
Caspar Gras, 1627, Innsbruck

Caspar Gras trouwt in 1614 en vervaardigt het grafmonument Paul Sixt I graaf Trautson. Van 1614 tot 1619 werkt hij aan het grafmonument van Maximiliaan III. In 1619 volgt een aanstelling bij aartshertog Leopold V, die zijn neef, de in 1618 overleden Maximiliaan III, opvolgde. Daarna volgt een van zijn bekendste werken: de Leopoldfontein in Innsbruck (1620-30). Vooral het steigerende paard als bekroning van de Leopoldfontein is een prestatie van formaat. De Florentijnse beeldhouwer Pietro Tacca (1577-1640) realiseerde een soortgelijk beeld pas later met zijn springend ruiterbeeld van Philips IV uit 1634-1640.²⁴ Mogelijk kende Caspar Gras het ruiterbeeld van hertog Ferdinand van Beieren (1584/87), dat Gerhard oorspronkelijk bedoeld had voor de beeldengroep aan de Rindermarkt in München. Dit laatste beeld is vernietigd, maar de overige beelden zijn ondergebracht in de Wittelsbacherbrunnen in de Residentie.

Met de dood van Leopold V in 1632 en de dertigjarige oorlog echter vielen de opdrachten voor Gras grotendeels weg, waardoor zijn carrière aanzienlijke schade ondervond.²⁵ In 1644 maakt hij nog een maniëristisch Sint Franciscus-beeld (uit de stigmata stroomde het water) voor een fontein in Hall (Tirol). Zijn laatste grote werk ontstaat in de tuin van slot Mirabell in Salzburg: de Pegasusbrunnen (1660-1668) met een opvallend gevleugeld paard (zie bijlage C Figuur 33). Caspar Gras heeft ook gedurende zijn periode in Innsbruck een veelheid aan kleine sculpturen gemaakt zoals portretten, (fabel-)dieren, ruiterbeelden (met uitwisselbare koppen²⁶). Fijnzinnig is Gras' serie bronzen sculpturen van vogels (zie Figuur 2Figuur 34, Bijlage C), een realistische weergave van de natuur, bestemd voor de Kunst- und Wunderkammer van slot Ambras in Innsbruck.

Gras werd de belangrijkste beeldhouwer in Tirol in de eerste helft van de zeventiende eeuw. Hij combineert het Nederlandse maniërisme van Gerhard en Colijn met Italiaanse en Zuid-Duitse vormentaal. Misschien is Caspar Gras wel de meest trouwe volgeling van Hubert Gerhard geweest ook al doordat de Oostenrijker op jonge leeftijd bij hem leerling werd en vrij lang en intensief met hem heeft samengewerkt. Zeker de Leopoldfontein heeft stilistische verwantschap met de fontein van Gerhard, vergelijk bijvoorbeeld Gras' Oceanus met de riviergoden van de Wittelsbacherbrunnen, Figuur 27 en Figuur 28. Gras heeft het Laat-Maniërisme vanuit Innsbruck verspreid en een internationale allure gegeven aan het bronsgietwerk in Tirol.²⁷ Hiermee heeft hij indirect ook Gerhard eer bewezen.

4.4 Over kleine sculpturen

Er is nog een groot aantal kleine sculpturen in de stijl van Gerhard, zonder dat we weten waar en door wie deze gemaakt zijn.²⁸ Dit impliceert dat de invloed van Gerhard zich vermoedelijk verder uitstrekt dan zijn direct toewijsbare beelden in Augsburg, Mergentheim of München. De inventaris van de Mergentheimse residentie en de nalatenschap van Maximiliaan III bevatte onder meer een aantal kleine zilveren en bronzen beelden, die we nu niet meer kunnen identificeren.²⁹ Deze moeten ongetwijfeld van Gerhard of Gras geweest zijn en gingen in andere handen over of in de kunsthandel. Het is evenwel niet goed doenlijk om in het kader van dit werkstuk de oorsprong en de verspreiding van deze sculpturen nader te onderzoeken en te inventariseren.

²⁴ Weihrach, H. R., *Europäische Bronzestatuetten : 15.-18. Jahrhundert*, Braunschweig 1967 p. 261.

²⁵ Chipps-Smith, J., 'Gras, Caspar', in Turner, J., *Dictionary of Art*, 1996 p. 315.

²⁶ Peltzer, R. A., 'Caspar Gras', in *Thieme Becker XIV* p.523, 1921.

²⁷ Zie Caramelle, F., 'Caspar Gras', in *Allgemeines Künstlerlexikon on line*, 2008.

²⁸ E-mail bericht van Dorothea Diemer dd 26 januari 2011, gericht aan de auteur.

²⁹ Diemer, D., *Hubert Gerhard und Carlo di Cesare del Palagio : Bronzeplastiker der Spätrenaissance*, Berlin 2004 p.355.

5 Conclusies

De keuze van de Fuggers en de Wittelsbacher adel voor Florentijnse kunst is van doorslaggevende betekenis geweest voor de Zuid-Duitse beeldhouwkunst eind zestiende eeuw. Mogelijk speelde een zekere rivaliteit met het Praagse hof van Rudolf II, dat een soortgelijke ontwikkeling kende, ook een rol. Vorstenhuizen in Europa streden om beurten om de beste kunstenaars voor hun hoven aan te trekken. De migratiebereidheid, beschikbaarheid en mogelijk de geringere honoraria in vergelijking met Italiaanse en Franse vakgenoten waren factoren van belang, die kunnen verklaren waarom juist kunstenaars uit de lage landen aangesteld werden.

De ontwerpen van Sustris en de uitvoering door Hubert Gerhard hebben een belangrijke rol gespeeld in de realisatie van de wensen van hun opdrachtgevers. De fraai uitgevoerde, spectaculaire fonteinbeelden en andere grote sculpturen kregen ruim aandacht, waardoor vorstelijke opdrachtgevers uit de omliggende landen graag deze Italiaans/Nederlands geschoolde kunstenaar wilden gebruiken. De Zuid-Duitse beeldhouwkunst en met name de vervaardiging van bronzen en terrcottasculpturen bloeiden sinds het vierde kwart van de zestiende eeuw als nooit tevoren. Aldus werd het Laat-Maniërisme door de komst van Gerhard, Carlo, Sustris en De Vries en enkele andere Nederlandse kunstenaars in korte tijd een populaire hofkunst in de Duits sprekende gebieden.

Van Gerhard zijn de namen van vijf leerlingen bekend, waarvan drie zich tot uitstekende beeldhouwers ontwikkelden. Hoewel Krumper, Gras en Reichle aanvankelijk stilistisch in lijn met Gerhard lagen, hebben zij in toenemende mate ook een meer Duits georiënteerde stijl ontwikkeld. In het geval van Hans Krumper was dit niet helemaal een vrijwillige keuze omdat aan het hof van München sinds de dood van Friedrich Sustris in 1599 behoefte ontstond aan een andersoortige stijl.

Hans Krumpers werk werd beïnvloed door de Weilheimer hout- en ivoorsnijderij, maar zijn onderwerpen zijn Italiaans georiënteerd, en zijn stijl komt – zeker in zijn eerste werken – overeen met die van Hubert Gerhard. Caspar Gras was nog geruime tijd onder invloed van Hubert Gerhard getuige zijn grafmonument voor Maximiliaan III en de Leopoldfontein. Hans Reichle is gedurende zijn leertijd wellicht het meest beïnvloed door Giambologna, maar heeft als beeldhouwer een minder belangrijke carrière gekend door zijn keuze om een belangrijk deel van zijn leven architect te zijn in Brixen.

Toch hebben deze leerlingen ervoor gezorgd dat de beeldhouwkunst in het Duitstalige gebied bleef bloeien, waarbij zij hun technisch kunnen zeker te danken hebben aan de werkplaatsscholing bij Gerhard. Deze generatie had wel het ongeluk dat de dertigjarige oorlog (1618 tot 1648) het Heilige Roomse Rijk teisterde, waardoor opdrachten steeds schaarser verstrekt werden.

Een nog niet goed onderzocht fenomeen is de rol die kleine “uit de kring van Gerhard afkomstige” sculpturen hebben gespeeld. Het verspreidingsgebied is groot, er zijn vele musea die een beeldje in hun collectie hebben die verwijzen naar Hubert Gerhard. Een inventarisatie en vergelijking is gewenst om uitspraken te doen over de kunstenaar en de eigendomsgeschiedenis. Hierdoor kan vastgesteld worden of Gerhards culturele nalatenschap wellicht groter is dan toch nog toe bekend.

Literatuur

- Brinckmann, A. E., *Süddeutsche Bronzebildhauer des Frühbarocks*, München 1923
- Caramelle, F., 'Caspar Gras', in *Allgemeines Künstlerlexikon on line*, 2008
- Chipps-Smith, J., 'Gras, Caspar', in Turner, J., *Dictionary of Art*, 1996
- Diemer, D., 'Hans Krumper', in Glaser, H., *Wittelsbach und Bayern*, München 1980
- Diemer, D., 'Hans Reichle', in Turner, J., *The Dictionary of Art*, 1996
- Diemer, D., *Hubert Gerhard und Carlo di Cesare del Palagio : Bronzeplastiker der Spätrenaissance*, Berlin 2004
- Diemer, D., 'Krumper, Hans', in www.oxfordartonline.com, 2007
- Feuchtmayr, K., 'Krumpper, Hans', in *Thieme Becker*, 1928
- Jolly, A., 'Netherlandish sculptors in sixteenth-century northern Germany and their patron', *Simiolus: Netherlands Quarterly for the History of Art* Nr. Vol. 27 No. 3 (1999), pp. 119-143
- Maxwell, S., 'The Pursuit of Art and Pleasure in the Secret Grotto of Wilhelm V of Bavaria', *Renaissance Quarterly* Nr. Vol. 61, No. 2 (2008), pp. 414-462
- Peltzer, R. A., 'Caspar Gras', in *Thieme Becker XIV* p.523, 1921
- Radcliffe, A., 'The Habsburg Images: Cigoli, Terzio and Reichle', *The Burlington Magazine* Nr. 128 nr 995 (1986), pp. 103-109
- Roeck, B., Diemer, D., Brendel, K. en Mach, M., 'Der Augustusbrunnen in Augsburg', in Köhlenthal, M., *Der Augustusbrunnen in Augsburg*, München 2003
- Scholten, F., 'Spiriti veramente divini', in Alexander-Skipnes, I., *Sculptors from the Low Countries in Italy, 1500-1600*, Turnhout 2007
- Weihrauch, H. R., *Europäische Bronzestatuetten : 15.-18. Jahrhundert*, Braunschweig 1967

Bijlage A. Italiaanse invloeden op Gerhards werk

Figuur 13 Mozes, 1581-1584 Hubert Gerhard en Carlo di Cesare Brons verguld, H21,9,

Figuur 12 Pietro Francavilla 1548 —1615, Museo del Bargello

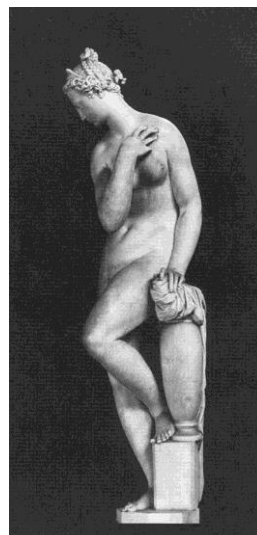
Figuur 15 Vulcanus Wittelsbacher brunnen, brons, 1584-1587
Residenz München

Figuur 14 Neptunus, Giambologna, 1567, Bologna

Figuur 17 Ceres, Wittelsbacherbrunnen , 1585-87, brons, Residenz München

Figuur 16 Venus, Giambologna Grotto Buontalenti, Marmer Boboli Gardens,

Bijlage B Vergelijking Hans Krumper en Hubert Gerhard

Figuur 20 Zomer, Hans Krumper, 1611
brons, halfgroot, Bay.
Nationalmuseum

Figuur 19 Zomer, 1590-1600
Terracotta, H 75,5 cm
Bayerisches Nationalmuseum

Figuur 18 Kardinaal Philipp Wilhelm, detail
grafmonument, Hans Krumper, 1608/09 Dom
Regensburg

Figuur 21 Maximiliaan III Hubert Gerhard
Brons 182 cm, ca 1608
St Jacobskirche, Innsbruck

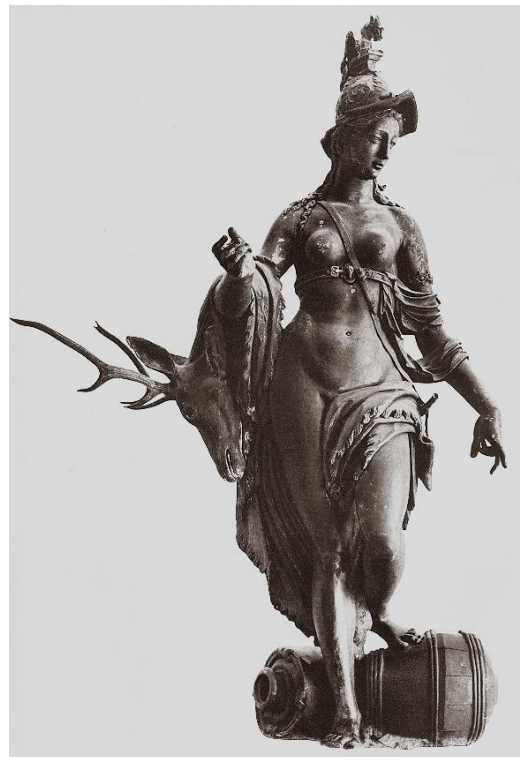
Figuur 24 Patrona Boiariae, Hans Krüper, 1615, brons, Residenzie, München

Figuur 23 Madonna met kind, Hubert Gerhard, 1593, Mariensäule, München

Figuur 25 Allegorie Beieren, rood omrand zijn aanvullingen van Krüper. De Putti zijn verloren gegaan.

Figuur 26 Allegorie Beieren c. 1590, Hubert Gerhard brons, h 231 cm, Residenzmuseum, München. De Krüper toevoegingen zijn verwijderd.

Bijlage C Caspar Gras

Figuur 32 Paul Sixt I, Graaf Trautson, Caspar Gras, 1614 brons, H 150 cm Michaelerkirche Wenen

Figuur 31 Maximiliaan III Hubert Gerhard brons 182 cm, ca 1608 St Jacobskirche, Innsbruck

Figuur 30 Leopoldfontein, ruiterstandbeeld Leopold V, Caspar Grass 1622-1630, brons, Innsbruck

Figuur 29 Wittelsbacherbrunnen, Gerhard, 1584/87, brons Residenz München

Figuur 28 Detail Leopoldsbrunnen Oceanus

Figuur 27 Detail Wittelsbacherbrunnen, riviergod, Hubert Gerhard

Figuur 34 Boomstam met 4 vogels, Caspar Gras, brons h 40,5 cm, Kunsthistorisch Museum, Wien

Figuur 35 Statuette aartshertog Ferdinand Karl (1628-1662) of Sigmund Franz (1630-1665). Toeg. Caspar Gras ca 1650 H: 36,5 cm brons

Figuur 33 Pegasus fontein Caspar Gras 1661 -1668, Slot Mirabell, Salzburg)

Figuur 36 Caspar Gras, Innsbruck, ca 1630 Bronze H: 34 cm

Bijlage D Hans Reichle

Figuur 39 *Maria Magdalena bij crucifix* Giambologna, Hans Reichle, 1594, brons Michaelskirche München

Figuur 38 *Maria Magdalena detail*
Kruisigingsgroep, Hubert Gerhard ca 1610,
Schatzkammer Wien

Figuur 40 *Koning Childebert*, Hans Reichle,
1596-1601 terracotta Hofburg in Brixen

Figuur 37 *Hertog Otto van Wittelsbach*, 1593/97, Hubert
Gerhard, Residenz München

Figuur 42 Aartsengel Michael verslaat Lucifer, Hans Reichle, brons, 1603-1607, Zeughaus Augsburg

Figuur 41 Aartsengel Michael overwint Satan, Hubert Gerhard, 1587/88 Brons groen patina 450 cm St Michaelskirche München

Figuur 44 Adelaar, Hans Reichle, 1605, brons, Maximiliaanmuseum Augsburg

Figuur 43 Griffioen detail Wittelsbacherbrunnen, Hubert Gerhard, 1584/87 brons, Residenz München

Bijlage E Kleine niet toegeschreven sculpturen, omgeving Gerhard?

Figuur 50 Maria Magdalena, 8 cm en treurende Maagd, 20 cm

Figuur 45 Maximiliaan III, 49 cm

Figuur 46 Tarquinius die Lucretia aanrandt, 57,5 cm

Figuur 48 Riviergod, 48 cm

Figuur 49 Justitia 12cm

Figuur 47 Riviergod